

VJERNOST BOGU I VJERNOST ČOVJEKU U DINAMICI UTJELOVLJENJA

IVICA PAŽIN

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
Teologija u Đakovu
Petra Preradovića 17
31400 Đakovo

Primljeno: 2 /2000.
Izlaganje na znanstvenom skupu
UDK 232.6
37.014.52

Sažetak

»Riječ je tijelom postala i prebivala među nama« (Iv 1, 14). Ivanovo promišljanje nad tajnom objavljenog i utjelovljenog Boga polazišna je točka autora ovog članka, u kojem se želi još jednom poći putem razmišljanja o Utjelovljenju koje se dogodilo u svijetu u kojem čovjek živi. Riječ je proklamirala svijet svojim tijelom. Uzimajući u obzir svijet kao antropološki element kateheze, te Objavu i Utjelovljenje – kroz prizmu kristocentrizma – kao teološko utemeljenje kateheze, u članku se pokušava vjernost i jednoj i drugoj stvarnosti prikazati u dinamici Utjelovljenja. Cilj je članka, ne ukidajući cjelovitost sadržaja vjere i vjerskih istina, progovoriti o isprepletenosti vjere i čovjekova života. Budući da je svijet postao tijelom Riječi, autor razmišlja o mogućoj korelaciji teoloških disciplina s drugim prirodoslovnim te inim znanostima, gdje religijska pedagogija odn. katehetika dobiva posebnu ulogu. Na jednoj nižoj razini – s obzirom na korelaciju predmeta u školi, koji su isječki iz života svakoga učenika – autor pokušava ukazati na daljnje zadatke kateheze u Hrvatskoj na početku novog tisućljeća. Ključne riječi: Objava, Utjelovljenje, kristocentričnost, korelacija života i vjere, dijalog teologije i drugih znanosti, dijalog vjeronauka kao školskog predmeta s drugim predmetima, vjernost Bogu i čovjeku

1. UZAJAMNA ISPREPLETENOST TRADICIJSKE VJERE I ČOVJEKOVA ŽIVOTA U SVJETLU TEOLOŠKOG RAZUMIJEVANJA OBJAVE

1.1. Razumijevanje objave I. vatikanskog koncila (1869.-1870.) i njeno značenje za pastoral i religijsku pedagogiju

S obzirom na religioskopedagoško-katehetska stajališta potrebno je osvrnuti se na dva vrlo važna elementa, koja su značajna za razumijevanje teologije Objave u vrijeme Prvog vatikanskog sabora. Objava se ponajprije shvaća kao posredovanje istina i »dekreta« ili odredaba koje su čovjeku upućene od Boga. Dogmatska konstitucija o katoličkoj vjeri »Dei Filius« to će izraziti riječima: »Svidje

se Njegovoj mudrosti i dobroti sebe i odredbe svoje vječne volje objaviti rodu ljudskom jednim drugačijim, nadnaravnim putem«¹. Nadnaravni put, nastavlja dalje dokument, sadržan je u istinama koje su samo dijelom pristupačne ljudskom razumu, jer – po svojoj naravi – predstavljaju »božanska dobra«, koja »spoznaju ljudskog duha nadaleko nadmašuju«². Čovjek, prema navedenoj konstituciji, nema ništa čime bi se mogao usporediti s »božanskim dobrima« i »nadnaravnim istinama«. Što dakle čovjeku preostaje, jest sa-

1 H. DENZINGER, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum (Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen)*, Lateinisch – Deutsch, P. HÜNERMANN (ur.), Freiburg-Basel-Rome-Wien 371991, str. 813, br. 3004.

2 *Isto*, br. 3005.

mo poslušnost razuma i volje: »Budući da je čovjek potpuno ovisan o svome stvoritelju i Gospodinu, a njegov stvoreni razum potpuno podvrgnut nestvorenoj istini, dužni smo, cijelom svojom poslušnošću razuma i volje pokloniti se u vjeri objavljenom Bogu«³.

Neoskolastičko naglašavanje ovih dva-ju principa (*gratia – natura*) imalo je svoje posljedice u pastoralu i katehezi. Ponajprije se to očitovalo u cilju koji je u tom trenutku prevladavao u katehezi, a odnosio se na tumačenje i prihvaćanje sadržaja bez njihova skraćivanja te potpuno točno spoznanje odn. poznavanje »božanskih dobara« i »nadnaravnih istina«.⁴ Da bi se to moglo u potpunosti ostvariti, izrađivani su sistematski katekizmi, koji su prvenstveno bili obilježeni dogmat-skom teologijom,⁵ a biblijski sadržaji, koji su u katekizmu imali svoje mjesto, služili su isključivo zornom predočenju dogmatskih katekizamskih rečenica.⁶ Kako su te istine bile, s obzirom na razumijevanje ljudske nara-vi, postavljene transcendentno, metodološki je bilo jedino moguće posredovati djeci i mla-dima sadržaje putem memoriranja, odn. uče-nja napamet.⁷ Nastanak *münchenske* i *bečke* metode na njemačkom te na hrvatskom go-vornom području⁸, koje su na poseban način pokušale posredovati predloženu katekizam-sku građu djeci i mladima, nije nažalost donio rezultate, jer su učenici i nadalje ostali samo recipijenti sadržaja. Psihološkim metodama učenja učenici su bili ipak više vođeni pre-ma većoj spremnosti preuzimanja gradiva. Oni još uvijek nisu bili partneri sadržaja koje su mogli pronaći u okvirima svoga života.⁹

Ovaj religijskopedagoški aspekt neosko-lastičkog odnosa *narav – milost* Karl Rahner je kasnije tumačio pojmom »extrinsecis-mus«. Pod tim pojmom Rahner tumači da Božja objava čovjeku – tumačena na ovakav način – može biti samo smetnja, koja čovjeku silom nešto želi nametnuti, pa makar to nešto bilo i uzvišeno. Za takav vid komunika-cije čovjek nije stvoren.¹⁰

1.2. Materijalno kerigmatski zaokret u pastoralu i religijskoj pedagogiji

Gore navedeno neoskolastičko kateki-zamsko naviještanje vjere prekinuto je dje-

lom J. A. Jungmanna »Radosna vijest i naše naviještanje vjere« (Regensburg 1936.). Jungmann u tom djelu ne kreće s pitanjem kako treba naviještati (pitanje metoda), nego s pitanjem: »što treba naviještati?«. Od-govor na to pitanje Jungmann pronalazi u promišljanju da dogmatske istine treba po-znavati, ali se kerygmu mora naviještati. On tumači, dakle, da Bog koji se objavljuje, ne objavljuje u prvoj liniji »nešto od svoga«, nego posreduje samoga sebe čovjeku, i kao Bog želi mu prići. On dalje navodi da bitni sadržaji naviještanja vjere i religijskog od-goja ne bi trebali nastajati iz razrađenog si-stema istina, nego se naviještanje stvara u povijesnim događajima Objave, u kojima se – prema svjedočenju Biblije – sam Bog obja-vio čovjeku. Vjera se posreduje ukoliko se povijesni događaji u svjedočkoj i navjesti-teljskoj riječi daju posadašnjiti.¹¹ Iz toga proizlazi da autoritativna riječ vjeroučitelja i katehete posadašnjuje događaj Objave i spa-senja, koji se prije mnogo vremena zbio: »dok kateheta govori, djeluje Krist«.

Katehetski gledano, ovdje nestaje onaj »nadnaravni« element 1. vatikanskog sabo-ra koji se nalazio u katekizmima, tadašnjim udžbenicima za djecu. Mijenja se dakle razumijevanje milosti i Objave, ali ne i razu-mijevanje čovjeka i njegova života, koji je prvi adresat, prvi naslovnik tog samodariva-nja Božjeg. Čovjek i njegov život i nadalje

³ Isto, br. 3008.

⁴ Usp. G. FISCHER, *Geschichte der Katechese in der Neuzeit*, u: L. LENTNER (ur.), *Katechetisches Wörterbuch*, Wien 1961, st. 116-129, ovdje: 123-125.

⁵ Usp. N. METTE, *Religionspädagogik*, Düsseldorf 1994., str. 74-75.

⁶ Usp. G. BAUDLER, *Religiöse Erziehung heute. Grundelemente einer Didaktik religiösen Lernens in der weltanschaulich pluralen Gesellschaft*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1979, str. 214.

⁷ Usp. W. BARTHOLOMÄUS, *Einführung in die Religionspädagogik*, München 1983, str. 44.

⁸ Usp. A. PAVLOVIĆ, *Doprinos Ferde Hefflera razvoju kateheze i katehetskog pokreta u Hrvatskoj (1900-1940)*, Mostar 1997, str. 64-66, 97, 112-119.

⁹ Usp. G. BAUDLER, *nav. dj.*, str. 215.

¹⁰ Usp. K. RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Bd. I., Einsiedeln-Zürich-Köln 1958, str. 324; H. FRIES, *Fundamentaltheologie*, 2. izdanje, Graz-Wien-Köln 1985, str. 128.

¹¹ Usp. W. BARTHOLOMÄUS, *nav. dj.*, str. 54.-55.

su odijeljeni Božjom transcendentnošću, te je mogu samo preuzeti i primiti. Još uvijek ne postoji isprepletenost biblijske objave i tradicijske vjere s konkretnom životnom situacijom čovjeka. Religijska pedagogija i katehetika, a samim tim i kateheza, bila je i u tom vremenu obilježena kao jednostrana s obzirom na sadržaje, te, što se same strukture tiče, ona je još uvijek monološka.¹²

1.3. Otvorenost teologije za značenje spasenja u konkretnom čovjekovom životu (»antropološko obilježje« teologije)

Sredinom pedesetih godina dvadesetoga stoljeća pojavljuju se u sistematskoj teologiji s jedne strane, te u religijskoj pedagogiji s druge strane, dvije razvojne struje, koje se, iako paralelne, ne susreću svojim vanjskim elementima, nego se zbližuju svojom unutar-njom strukturom. S teološke strane riječ je tu o tzv. »antropološkom zaokretu« teologije, koja svoje značenje posebno dobiva u dokumentima 2. vatikanskog sabora. Nije nikakva nepoznanica da na početku toga teološkog promišljanja stoji djelo Karla Rahnera »Hörer des Wortes«¹³, koji u tumačenju religijske filozofije ide za tim da se nadvlada dotada postojeći odnos milosti i naravi (extrinsecismus) 1. vatikanskog sabora. Čovjek, koji je slušatelj riječi, nije kod Rahnera pasivni slušatelj. On je »uvijek, da li on to zna ili ne zna, izričito želi ili ne želi, na putu prema Bogu, jer je uvijek beskrajna otvorenost za Boga«¹⁴. Čovjek je u dubini svoga bića dinamičnost, koja je iznutra upućena na božansko, a koje se u biblijskoj objavi približilo čovjeku. Na temelju toga čovjek je onaj koji može iskusiti dinamiku, koja nosi i obuhvaća njegov život i koja je osloboditeljska, te samim iskustvom postaje partner u dijalogu s biblijskom predajom.¹⁵

Tako često citirani diktum Karla Rahnera, koji kaže da će sutrašnji vjernik ili biti mistik, onaj koji je nešto iskusio, ili više neće postojati, stavlja cjelokupnu religijsku pedagogiju pod pojam »mistagogije«. Mistik se ovdje ne poistovjećuje s izvanrednom ekstatičnom sposobnošću ili posebnim načinom života, nego s pokušajem da se kršćanstvo

živi u normalnim uvjetima svakodnevice, sa svim njenim uzvišenostima i razočaranjima.¹⁶

Drugi vatikanski sabor će slijediti to promišljanje i u dogmatskoj konstituciji »Dei verbum« o božanskoj objavi, te će o naravi i predmetu Objave reći: »U svojoj dobroti i mudrosti odlučio je Bog da objavi Sebe i da saopći Otajstvo svoje volje kojim ljudi po Kristu, Riječi koja tijelo postade, u Duhu Svetom imaju pristup k Ocu i postaju zajedničari božanske naravi. I tako u bujici svoje ljubavi zapodijeva razgovor s ljudima kao prijateljima i s njima druguje da ih pozove u zajedništvo sa sobom i da ih prigri« (DV 2).

Kroz ovaj teološko-povijesni razvoj pojma Objave od 1. vatikanskog do 2. vatikanskog sabora, koji je ovdje samo kratko i u nekim specifičnim elementima referiran, stvoren je put za paralelni i očito nepovezani daljnji religijskopedagoški-katehetski razvoj.

2. VJERNOST BOGU I VJERNOST ČOVJEKU – TEMELJNA BRIGA KATEHEZE

Dok je kateheza prošlih desetljeća željela sačuvati isključivo samo dobro vjere i dok je istovremeno predstavljala oblik jednosmjerne komunikacije, došlo se u teoriji i u praksi do spoznanja da ona uvijek stoji u napetosti između dva pola. Po prvi je put to došlo do izražaja na zajedničkoj sinodi nje-mačkih biskupija (1974.), koja se između ostaloga posvetila području vjeronauka u

¹² Usp. F. X. ARNOLD, *Kerygma und Theologie*, u: *Katechetisches Wörterbuch...*, st. 392-396.

¹³ K. RAHNER, *Hörer des Wortes. Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie (Neu bearbeitet von Johannes Baptist Metz)*, Freiburg-Basel-Wien 1971. (ponajprije objavljeno 1941). Usp. A. T. FILIPOVIĆ, *Načelo korelacije u školskom vjeronauku. Analiza njegove službene provedbe u Njemačkoj od »Zielfelderplana« 1973. do Temelnog plana 1984.*, u: »Kateheza« 17(1995)2, 108-119; 17(1995)3, 202-210.

¹⁴ K. RAHNER, *Isto*, str. 76. uključujući bilješku br. 9.

¹⁵ Usp. K. RAHNER, *Grundkurs des Glaubens. Einführung in den Begriff des Christentums*, Freiburg-Basel-Wien 1995, str. 86-88.

¹⁶ Posebno se ovim bavio Rahnerov učenik Roman BLEISTEIN u svome djelu: *Hinwege zum Glauben. Theorie und Praxis*, Würzburg 1973.

školi.¹⁷ Vjerski odgoj u pluralnom njemačkom društvu koncipiran je na modelu korelacije ili konvergencije, koji se očituje u povezanosti teologije s jedne strane i religijske pedagogije s druge strane, te isto tako kršćanske predaje vjere i ljudskog konkretnog života. Ta je Sinoda slijedila upute Općeg katehetskog direktorija iz 1971. (dalje u tekstu OKD 71.), koji progovara o vjernosti Bogu i čovjeku (br. 34): »Crpeći istinu iz Božje riječi i vjerno prijanjajući uz siguran izražaj te riječi, kateheza treba u posvemašnjoj vjernosti naučavati tu Božju riječ; ipak se njezina zadaća ne smije ograničiti na puko ponavljanje predanih formula, već se traži da te formule budu shvaćene i, gdje to traže prilike, ujedno da se predaju na nov način vjerno izražavajući istinu ali prilagođujući se mentalitetu slušatelja. Takav pak govor bit će različit za različite životne dobi, za različite društvene sredine, kulture i oblike civilizacije«. Ili kako će to reći OKD iz 1997., ide se za koherentnom sintezom potpune povezanosti čovjeka s Bogom (*fides qua*) i sa sadržajima kršćanske poruke (*fides quae*).¹⁸

Iz vjernosti Bogu proizlazi između ostalog i tako često i osobito ponavljano upozorenje Ivana Pavla II. o zaštiti integriteta vjerskih istina. U religijskopedagoškom smislu tu nije prvenstveno riječ o znanju koje bi učenik trebao leksikonski memorirati. Možda bi se ta želja za integritetom mogla prevesti pojmom: cjelokupni pregled vjerskih istina. Učenik ne treba nepovezano zadržavati pojedine odlomke vjerskog znanja, isto kao ni jednostrano jedno naglašavati, a drugo ispuštati. Prema Ivanu Pavlu II. taj cjelokupni pregled dolazi posebno do izražaja u ispovijestima vjere (množina). U njima je na naj-sretniji način na najodlučnijim mjestima povijesti izrečena vjera Crkve.¹⁹ Kada papa upozorava da je u tijeku stoljeća »traditio symboli« odn. prenošenje vjerskog sadržaja bilo važan dio kateheze, tada se iz toga dađe uvidjeti, da cjeloviti pregled – o kome je ovdje riječ – jest cilj do kojega se želi doći, ali nije i jedini oblik uređenja katehetskog materijala koji se ima poučiti. Danas u katehatici postoji mnoštvo katekizamskih djela i udžbenika koji ne raspoređuju tematske jedinice strogo prema vjeroispovijesti (francuski, zapadno-

njemački planovi), ali ipak svi vode jednom cjelokupnom pregledu vjere, koji je dan i u katekizmima. Naši su udžbenici također nastali na tom korelacijskom principu utemeljenom na vjernosti Bogu i vjernosti čovjeku.²⁰ Bez obzira na spoznaju da kateheza mora slijediti stupnjevito, te se ne može niti ne smije izbjeći izbor sadržaja s obzirom na zrelost vjere i moć spoznaje katehizanata, papa naglašava da nijedan kateheta nema pravo vjeru prenašati svojevoljno (prema svojim shvaćanjima vjerskih istina) te razlikovati između onoga što on smatra važnim i onoga što mu se čini nevažnim (CT 30).

Iako su ovi zahtjevi od postanka katehete temelj njenog djelovanja, ipak se posebna pozornost posljednjih desetljeća pridaje »vjernosti čovjeku«. Ovaj princip »vjernosti čovjeku« ne želi ništa drugo naznačiti, nego da su iskustva čovjeka, koja su sadržana u pitanjima, problemima, poteškoćama, karizmama te potrebama koje svaki vjernik donosi sa sobom, postala sastavni dio kateheze, kojega se ona ne smije odreći. Posebnu pozornost tome posvećuje OKD 97. gdje se u br. 152. govori o različitim funkcijama koje iskustvo ima u katehezi. Tako OKD navodi da sve ovo nabrojano u katehezi nije samo prikladno kao uvod, motivacija za razradu jedne teme... Kao integrirajući sastavni dio iskustvo čovjeka, isto kao i sadržaj Objave, određuje katehetski proces učenja. Miraz koji vjernici, ponajprije učenici, donose sa sobom, obuhvaća tri dijela: a) sve ono što učenici donose kao darove (talente), sposobnosti, karizme, mogućnosti; b) sve ono što unose kao očekivanja, potrebe, čežnje, pitanja, nadanja; ali i c) sve ono što im je potrebno da bi nji-

17 Usp. *Gemeinsame Synode der Bischöfe in der Bundesrepublik Deutschland. Beschlüsse der Vollversammlung. Offizielle Gesamtausgabe I*, Freiburg-Basel-Wien 1976, str. 113-152.

18 KONGREGATION FÜR DEN KLERUS, *Allgemeines Direktorium für die Katechese*, Vatikanstadt 1997, br. 144.

19 *Apostolska pobudnica »Catechesi tradendae« Njegovе Svetosti pape Ivana Pavla II. biskupima, svećenicima i vjernicima cijele Crkve o vjerskoj pouci u naše vrijeme* (u daljem tekstu: CT), Glas Koncila, Zagreb, br. 28.

20 Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb 1998, str. 11-13.

hov život mogao uspjeti u očima Božjim. Elementi izneseni pod a) i b) su elementi s kojima se mora suočiti religijska pedagogija i humane znanosti. Vjernost čovjeku zahtijeva također zapažanje briga i želja kojima samo teološka antropologija može pomoći dati pravi odgovor (c).²¹ Teološka antropologija mora postaviti pitanje o čovjeku, reći će Karl Rahner. Naime, na suvremenog čovjeka »teologija i suviše lako ostavlja dojam običnih pojmovnih prediva, što su nedostupna bilo kakvoj provjeri, pa ostaju pojmovne tvorevine što još u najboljem slučaju, u nekakvoj samovolji mogu biti nošene od onih tamnih i nesvjesnih čovjekovih slojeva što ih antropološke znanosti još nisu osvijetlile, pa se s njima zasad još ne može pravo raspolagati... S ovim se dojmom običnih pojmovnih prediva teologija, i s obzirom na pitanje o Bogu..., može sučeliti jedino ako pođe od čovjeka i od njegovih iskustava, tako da Bog ne bude naziv za stvarnost koja istom naknadno ulazi u moj život i s obzirom na koju se mogu pitati kakvo bi značenje za moj život mogla imati, nego Bog svoj razlog – što čovjek uvijek i iz objave o Bogu može naučiti – mora prvotno imati u čovjekovu iskustvu. Odatle, iz 'iskustva', svaki čovjek već uvijek mora znati tko je ili što je Bog«.²²

Na koji je način moguće povezati životno iskustvo i vjeru čovjeka? Razmišljajući o tome valja primijetiti da; 1. vjerske istine korespondiraju s težnjama čovjeka – biti ljubljen, priznat, potreban, slobodan, odgovoran... 2. vjerske istine korespondiraju sa životnim pitanjima – što vrijedi pojedinac u odnosu na društvo, što vrijedi onaj koji se ogriješio, što je ljubav i što joj se sve pridaje, što znači smrt..., 3. vjera oslobađa moć – daje nadu, uzima strah, rađa pomirenje, tješi, ljubi, daje povjerenje..., 4. vjera tumači iskustva – čemu patnja..., 5. vjera omogućuje iskustva na nov način.

2.1. Vjernost Bogu i vjernost čovjeku u dinamici Utjelovljenja – kriterij kristocentričnosti

Vjernost Bogu (poruci) i vjernost čovjeku imaju svoju dodirnu točku u osobi Isusa Krista ili, katehetskim rječnikom rečeno, u

kristocentričnosti kateheze. To je pojam koji označava da se sve što se posreduje mora posredovati u perspektivi Isusa Krista.²³ Ne začuđuje stoga što se u novom Općem katehetskom direktoriju (br. 145) princip vjernosti Bogu i čovjeku nalazi u poglavlju koje govori o umjetnosti Božjeg odgoja, koju je Krist »novitetom svoje osobe unutarnjom savršenosti i brižnošću nastavio« (br. 140), te se i na taj način želi označiti važnost kristocentričnosti kao mjesta objedinjavanja ovih dviju vjernosti.

Osoba Isusa Krista je temelj i središte kateheze. Iz toga dakle proizlazi da se vjeru prvenstveno mora promatrati kao odnos osoba i njihovih iskustava.²⁴ Kateheza je u tome smislu pedagogija (OKD 97, br. 143) koja se smješta u spasenjski dijalog između Boga i čovjeka te samo spasenje izdiže u njene univerzalne odrednice: kada se radi o Bogu, kateheza naglašava božansku inicijativu, motivaciju ljubavi, nepogrješivost, poštovanje slobode; kada se radi o čovjeku, tada ona tumači dostojanstvo zadobivenog dara, te potrebu stalnog ostajanja i rasta u njemu.

Govoriti o kristocentričnosti kao o središnjem pojmu u katehezi, znači govoriti u širem smislu o inkarnacijskom principu temeljne strukture vjere koja se ostvaruje ponajprije pomoću inkulturacije. Kateheza ovdje prihvaća princip naprednog razvijanja Objave, prihvaća također transcendentnost te otajstvenu narav Riječi Božje, isto kao i njeno prikladno naviještanje različitim osobama i različitim kulturama.

Temeljna teza kršćanskog religijskog odgoja i kateheze glasi: u osobnom susretu s Isusom Kristom čovjek pronalazi svoj iden-

21 Usp. E. J. KORHERR, *Ordensleute als Katecheten unter Berücksichtigung des Apostolischen Schreibens Catechesi tradendae*, u: »Ordensnachrichten« 19(1980)3, 228-246.

22 K. H. WEGER, *Uvod u teološku misao Karla Rahnera*, Zagreb 1986, str. 33-34.

23 Više o kristocentризmu u katehezi usp. C. BISSOLI, *Kristocentrizam*, u: M. PRANJIC (prir.), *Religijskopedagoško-katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1991, str. 385-387; BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, Dokumenti 67, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 21992, br. 35.

24 Usp. CT br. 5-9.

titet. U onoj mjeri u kojoj Isus Krist »nado-lazi« i »pruža se« u tom susretu, u tolikoj mjeri je čovjek u procesu nadolaska i ostva-renja. Ne jedna anonimna ideja, nego živo Ti, jedan koji nudi prijateljstvo jest odlučuju-ći korelat za stvaranje i pronalaženje identi-teta.²⁵ U želji da ljudima govori kao prijatelj, Bog je svoju umjetnost odgoja iskazao po-najprije u tome što je u svojoj susretljivosti brižno progovorio jezikom koji možemo ra-zumjeti (OKD 97, br. 146). Pronaći dakle identitet, sebe razumjeti i prihvatiti onako ka-ko je to nama moguće, značilo bi, teološki gledano, ostvariti vlastito biće koje je stva-ranjem stvoreno i otkupljenjem ponovno »uspostavljeno« (otkupljeno).²⁶ Papa Ivan Pavao II. reći će u enciklici *Redemptor homi-nis* (br. 10): »Čovjek koji želi shvatiti sam sebe dubinski – ne prema neposrednim, ne-potpunim, često površnim i prividnim krite-rijima i mjerilima svoga bića – mora se pri-bližiti Kristu sa svojim nemirima i nesigur-nostima, pa i sa svojim slabostima i grijeh-om, sa svojim životom i smrću. On mora ući u Njega cijelim svojim bićem, mora si prisvojiti i primiti u sebe čitavu njegovu stvarnost Utjelovljenja i Otkupljenja da na-đe samoga sebe.« I čovjek se, dakle, mora približiti Bogu. To nije ništa drugo, nego po-ziv na ostvarenje susreta čovjeka i Boga u Kristu, jer »Bog ne samo da govori čovjeku, nego ga traži. Utjelovljenje Sina Božjega svjedoči da Bog traži čovjeka«²⁷. Ta susret-ljivost Boga postaje školom za čovjeka. Na proprijumu kršćanske vjere, inkarnaciji, očito je sljedeće: Kristovo utjelovljenje zadobilo je svoju puninu (savršenstvo) u smrti na križu i u uskrsnuću od mrtvih. Ostvarenje čovjeka bi prema tome značilo uzeti udjela – sudje-lovati na otkupiteljskoj, a s tim i oslobodi-teljskoj moći Kristova misterija.²⁸ Katehezi se tu nameće zadaća, koja nikada ne presta-je: pronaći pravi govor koji bi bio u stanju Božju riječ, a iz nje i nastalo vjerovanje Crkve, predati na najrazličitije načine (OKD 97, br. 146). Rječnik i jezik ne treba ovdje toliko uzeti u semantičkom ili književnom smislu, nego više u značenju koje bismo, s obzirom na temu o kojoj govorimo, mogli nazvati antropološkim i kulturalnim.²⁹ Kate-heza kao događanje priznaje i daje središnje

mjesto Isusu Kristu, utjelovljenoj Riječi Bož-joj, koji sam proces kateheze opet kao »peda-gogiju utjelovljenja«, određuje važnim za daljnje čovjekovo življenje, jer »misterij čo-vjeka postaje jasnim jedino u misteriju Utje-lovljene Riječi... Krist, novi Adam, dok objavljuje Oca i njegovu ljubav, u isto vri-jeme otkriva i čovjeka njemu samome i objavljuje uzvišenost čovjekova poziva« (GS, br. 22).

3. POTREBA I MOGUĆNOSTI OSTVARENJA KORELACIJE U KONKRETNOM VJERSKOM ODGOJU

3.1. Potreba ostvarenja korelacije putem dijaloga teologije i drugih znanosti

»Riječ je tijelom postala i prebivala me-đu nama« (Iv 1, 14). Riječ je izabrala svijet kao svoje tijelo. Spoznati i prihvatiti stvar-nost svijeta kao stvarnost Božju ima svoje posljednje obrazloženje u Isusu Kristu. »Bog koji je postao tijelom nije uništio svijet, nego ga je u konačnici prihvatio u ljubavi te na taj način u potpunosti oslobodio svijet za njego-vu istinost«³⁰. Za Paula Tillicha je teologija »posredničko služenje« između Kristove isti-ne i realnosti svijeta.³¹ Drugi vatikanski sabor

²⁵ Usp. A. EXELER, *Religiöse Erziehung als Hilfe zur Menschwerdung*, u: *Sonderdruck zum Europäischen Katechetischen Kongress 1987*, Mün-chen, str. 21-48, ovdje: str. 42.

²⁶ Usp. E. J. KORHERR, *Bildung als Ereignis der Menschwerdung*, u: *Metamorphosen des Eingedenkens*. Gedenkschrift der Katholisch-Theolo-gischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz 1945-1995, Graz 1995, str. 321-356, ovdje str. 333.

²⁷ IVAN PAVAO II., *Apostolsko pismo o pripravi jubileja godine 2000. Tertio millenio adveniente (Nadolaskom trećeg tisućljeća)*, Dokumenti 101, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, br. 16.

²⁸ Usp. E. FEIFEL, *Der Erziehungsauftrag der katho-lischen Schule*, u: R. ILGNER (prir.), *Handbuch Katholische Schule*, sv. II., Köln 1992, str. 33.

²⁹ Usp. PAVAO VI., *Evangelii nuntiandi. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Dokumenti 50, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1976, br. 63.

³⁰ A. AUER, *Autonome Moral und christlicher Glau-be*, Düsseldorf 1984, 2. izdanje, str. 149.

³¹ »Die Aufgabe der Theologie ist Mittlerdienst. Mittlerdienst zwischen dem ewigen Kriterium der

se ne odriče u svojoj pastoralnoj konstituciji važnosti unošenja kršćanske poruke u svijet. On prihvaća realnost današnjega svijeta, ali se definitivno odriče mogućnosti shvaćanja svijeta bez kršćanstva: »Krist je tu obitelj (Crkvu) – ujedinjenu, istina, radi nebeskih dobara i njima obdarenu – sazdao i uredio na ovome svijetu kao društvo i opskrbio je prikladnim sredstvima vidljivog i društvenog jedinstva. Tako Crkva, koja je ujedno vidljivi skup i duhovna zajednica, hoda zajedno s čitavim čovječanstvom i sa svijetom proživljava istu zemaljsku sudbinu; ona je kao kvasac i takoreći duša ljudskog društva, koje ima da se u Kristu obnovi i preobrazi u Božju obitelj« (GS 40). Stoga Crkva ne smije na području vjerskog odgoja svoje sadržaje posredovati bez odnosa sa svijetom, nego ih mora posredovati u svijetu i kroz svijet. Zadaća npr. vjeronauka u školi nije samo eksplicitno posredovanje sadržaja u sadržaje ostalih predmeta, nego implicitno posredovanje samoga sebe kao predmeta, te po tome on i jest »posredničko služenje« (dijakonija) u dijalogu s drugim predmetima, koji bi trebao voditi do jednog cjelokupnog odgoja i obrazovanja u školi. Vjeronauk u školi nije predmet koji se nalazi pored jednog ili drugog nastavnog predmeta u obrazovnom sustavu škole, nego je on predmet koji u tom obrazovnom sustavu stoji prostorno i vremenski kao dio stvarnosti u kojoj živimo.³² Takav vjeronauk, koji sebe i svoje sadržaje posreduje u povezanosti s drugim predmetima, ne može se izložiti opasnosti da bude apsorbiran (uvučen) u sekularizaciju današnjice, nego nasuprot tome, on dobiva mogućnost vođenja istinskog dijaloga s raznim istinama i područjima svijeta. Stoga je i navedena nakana u GS br. 3, da »...sabor, svjedok i tumač vjere svega Božjega naroda što ga je Krist otkupio, ne može rječitije pokazati njegovu povezanost, poštivanje i ljubav prema cijeloj ljudskoj obitelji kojoj pripada nego da s njom započne razgovor o tim različitim problemima, donoseći svjetlo iz Evanđelja i pružajući ljudskom rodu one spasonosne sile koje sama Crkva, vođena Duhom Svetim, prima od svog Utemeljitelja«. Karl Rahner također pokazuje da profanost svijeta koja svijet čini bezbožnim i Boga ne-

svjetovnim, ipak u sebi ima pozitivan smisao i poziv na izvršenje zadaće religije, prihvatiti dijalog i unijeti Krista u svijet.³³ Dijalog između nastavnih predmeta u odgojno-obrazovnom sustavu škole ima svoje utemeljenje na dijalogu teologije i drugih znanosti, gdje posebno mjesto – s obzirom na vjerski odgoj – imaju religijska pedagogija i katehetika.

Teologija je temeljna znanost vjerskog odgoja odn. vjeronauka u školi i župne kateheze. Religijska pedagogija i katehetika su one znanosti koje su most (povezujuće) znanosti između pojedinih teoloških disciplina i konkretnog vjerskog odgoja u školama ili župama. Temelj vjerskog odgoja u budućnosti bit će stabilniji ukoliko se on bazira na religijskoj pedagogiji, koja pored svojih teoloških odrednica komunicira i s mnogim drugim znanstvenim područjima.³⁴ Potreba je to koja je u širem značenju u najnovije vrijeme izrečena i u enciklici »Fides et ratio« Ivana Pavla II. S obzirom na ovakav dijalog moglo bi se mnogo govoriti o rezultatima i mogućnostima korelacije ili bolje rečeno kooperacije religijske pedagogije s primijenjenom psihologijom i njenim granama kao što su pedagoška i školska psihologija, s bazičnom psihologijom (razvojna i socijalna psihologija), s odgojnim znanostima, komunikacijskim znanostima i naravno filozofijom.³⁵ Progovoriti samo ponešto o svim tim mogućnostima u okviru ovog predavanja nije moguće. Ovdje bih se htio osvrnuti samo na dvije mogućnosti, koje se – zbog ne tako čestog pojavljivanja u literaturi, posebno u Hrvatskoj

Wahrheit, wie sie im Bilde Jesu als des Christus anschaulich ist, und der wechselnden Erfahrung von Individuen und Gruppen, ihrer sich ändernden Fragestellungen und ihrer Kategorien zur Wirklichkeit...« P. TILLICH, *Gesamte Werke*, Bd. 7, Stuttgart 1966, str. 13.

32 Usp. M. PFLIEGLER, *Der Religionsunterricht. Seine Besinnung auf die psychologischen, pädagogischen und didaktischen Erkenntnisse seit der Bildungslehre Otto Willmanns*, 3 sveska, Innsbruck 1935, ovdje: I., str. 6.

33 Usp. K. RAHNER, *Schriften zur Theologie VI.*, Einsiedeln 1965, str. 24.

34 Usp. E. RAUSCHER, *Religion im Dialog. Fächer-Verbindung, Projektstruktur, Religionsunterricht*, Frankfurt am Main-Bern-New York-Paris 1991, str. 168-174.

35 Usp. OKD 97, br. 242-245.

– mogu lako previdjeti, jer ne stoje u središtu dosadašnjih rasprava.

3.1.1. Dijalog s prirodoslovnim znanostima

Vjerski odgoj, ponajprije vjeronauk u školi, u budućnosti će trebati takvu religijsku pedagogiju koja će biti u stanju voditi dijalog s prirodoslovnim znanostima³⁶, jer »nam primijenjena prirodoslovna znanost otvara nove mogućnosti k ispunjenju naših kršćanskih obaveza. Kemija, biologija, pa čak i znanost o ljudskoj prehrani pokazuju nam nove puteve kako se imamo pokoravati zapovijedi »pasi ovce moje«. Razvoj medicine, epidemiologije, virologije i bakterio-logije upućuju nas na nove mogućnosti ispunjenja navještaja »liječite bolesne«. Novi koncepti društvenih uređenja i uvid u odnos funkcija i zadaća društva otvaraju nam nove mogućnosti, ponajprije tražiti »Božje kraljevstvo i njegovu pravednost«. Istraživanja dječje psihe otkrivaju nam »želju (zahtjevnost) čovjeka, snažnu kao glad i žeđ, prisilnu kao potrebu za mirom i ljubavi, za ostvarivanjem postojećeg zahtjeva suodgovornosti s univerzumom, s 'kozmičkim osjećajem' koji rađa religije i njih sve više čini važnima za čovjeka«. ³⁷ Autorica ovog teksta istovremeno posvješćuje da u ovakvom dijalogu mora biti zapažen nalog »gospodarite nad svim živim na zemlji« i mogućnost zloupotrebe spoznaje čak sve do propasti čovječanstva. U dijalogu s prirodoslovnim znanostima ponajprije će se morati dokazati kritička refleksija religijske pedagogije.

3.1.2. Susret s umjetnošću

Susret vjerskog odgoja i religijske pedagogije kao znanosti s umjetnošću našega vremena – i ne samo s poviješću umjetnosti – čini se jednom od važnijih zadaća, kojoj će se kateheza morati posvetiti u skorije vrijeme. U umjetnost se ovdje ubraja ponajprije likovna, književna i glazbena umjetnost. Takva je umjetnost, prema Muelbergeru, ogledalo stvarnosti u kojoj živimo, mjesto susreta s pitanjima današnjeg vremena, mogućnosti artikulacije problema mladih, mogućnost školovanja i odgajanja za dijalog, humani i

religijski izvor spoznaje, spasenjska poruka u suvremenom govoru.³⁸ Nadalje su literatura, umjetnost i glazba nositelji kulture crkvene povijesti, oni nude mogućnosti tumačenja kršćanskih sadržaja, težnji i odnosa...³⁹ Važnost umjetnosti za sveukupni odgojno-obrazovni sistem ne leži na koncu samo u tome da pisci, stvaratelji i umjetnici posjeduju istančani osjećaj za ljudsku stvarnost, nego oni u svojim djelima često slute mogućnosti rješenja za pojedina pitanja, koja su ponekad i samim znanstvenicima zatvorena. Mogućnosti znanstvenika da odgovore na različita pitanja mogu ostati neispunjene, ali ono o čemu mi moramo razmišljati jest da ne mali broj naših vjeroučitelja promišlja – s obzirom na umjetnost – u kategorijama povijesti umjetnosti, a ne i u kategorijama njeve suvremenosti. Tako npr. različiti produkti moderne umjetnosti, bez obzira radilo se o glazbi, likovnoj umjetnosti ili literarnom umijeću, ne bivaju prihvaćeni. Razlog tomu je ponajprije osobna nezainteresiranost ili nedovoljno kritičko promišljanje vjeroučitelja o tim djelima. Ono što dakle nije dobro, jest da ti produkti ne dolaze do izražaja u radu vjeroučitelja, jer se o njima ne razmišlja, te se ne smije osobna odbojnost vjeroučitelja prema navedenim djelima shvatiti kao opravdani razlog njihove neupotrebe.⁴⁰

Moderni vjeronauk u školi preuzima danas iz mnogih područja literature i umjetnosti tekstove i slike, bez obzira radilo se o tekstovima i slikama u udžbenicima, radnim papi-

36 Usp. E. J. KORHERR, *Schulischer Religionsunterricht und das Bemühen um Wechselbeziehung der Unterrichtsgegenstände*, u: H. F. ANGEL – U. HEMEL (prir.) *Basiskurs im Christsein*. Festschrift zu Ehren von Wolfgang Nastainczyk, Frankfurt-Bern-New York-Paris 1992, str. 79-95.

37 M. MEAD, *Hoffnung und Überleben der Menschheit*, Stuttgart 1972, str. 18.

38 Usp. S. MÜHLBERGER, *Literatur im Religionsunterricht*, u: »Christlich-pädagogische Blätter« 92(1980)4 i 5; Ch. PREIHS, *Querverbindungen zwischen Religionsunterricht und Musikunterricht an der Oberstufe der AHS*, Graz 1981.

39 Usp. P. PAPIŃSKO VIJEĆE ZA KULTURU, *Promicati pastoral kulture*, Dokumenti 121, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1999, br. 26-31.

40 Više o kulturi i umjetnosti s obzirom na teološku izobrazbu vidi u: SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ, *Kunst und Kultur in der theologischen Aus- und Fortbildung*, Bonn 1993.

rima, dijaprojekcijama...⁴¹ Još se uvijek i ponajviše upotrebljavaju oni tekstovi i slike koji u sebi već sadrže religioznu tematiku. Takvi su sadržaji pozitivni, jer je u njima »snimljeno« i objektivizirano religiozno iskustvo. Resubjektivizacija tog iskustva, prihvaćanje i ponovno posadašnjeje takvih iskustava cilj su religijske pedagogije odn. procesa kateheze. Iskustva drugih postaju vlastita iskustva. Ali nije samo ona umjetnost koja u sebi sadrži religijsko važna za religijsku pedagogiju. U »Pismu umjetnicima«⁴², što ga je Papa sročio koncem travnja 1999., između ostalog stoji: »Umjetnost, naime, i izvan svojih izraza koji su tipično religijski, onda kada je istinska, posjeduje srodnost sa svijetom vjere.«⁴³ Poziv na dijalog, za koji sam Papa kaže da posljednjih godina nije donio mnogo ploda, poziv je i nama na razmišljanje o mogućnostima primjene u katehezi, te na doprinos tom dijalogu.

U zaključku ovog dijela poslužimo se još jednom tekstom Sinode njemačkih biskupija: »Teologija se oduvijek sučeljavala s religioznim i filozofskim strujama svakoga pojednog razdoblja. Danas je dakle teologija pozvana na sučeljavanje i dijalog ne samo s filozofijom i s religijskim znanostima nego i s prirodnim i humanističkim znanostima. Pri tome se radi kako o povezivanju dostignuća tih znanosti s teološkim izričajima, tako i o konfrontaciji teologije s mentalitetom i načinom razmišljanja koji su te znanosti oblikovale. Takva teologija i od vjeronauka zahtijeva sučeljavanje, ona traži da on tako bira svoje ciljeve i teme da svjetovno iskustvo svakog pojedinca, stvarne okolnosti, životni problemi i konflikti postanu njegovim sastavnim dijelom. Zbog toga se pored teologije i odgojnih znanosti, i filozofija i druge znanosti (povijest, sociologija, psihologija) moraju smatrati odnosnim znanostima vjeronauka.«⁴⁴

3.2. Mogućnosti i potreba korelacije unutar vjerskog odgoja u nastavnom procesu

Školski predmeti u Hrvatskoj su isječki iz stvarnosti o kojima raspravljaju različite znanosti, i ti predmeti korespondiraju s dimenzijama čovjekova bića. Škole postoje radi djece i mladih, a zadaća im je tumačiti

stvarnost svijeta iz različitih povijesnih, prirodnoznastvenih i drugih disciplina. Području stvarnosti se danas ubraja i područje religioznoga. Škola bi djeci ostala dužna kad ne bi govorila o dubokoj dimenziji stvarnosti i o pitanju smisla života. Ukoliko vjeronauk u školi govori o činjenicama koje smo već spomenuli: interpretaciji čovjekovog postojanja s ciljem znati upravljati životom, upozoravanju na duboke dimenzije ljudskog iskustva, tumačenju predaje i kroz takvo tumačenje boljem razumijevanju sadašnjosti, pomoći pri odlukama u moralnom životu, buđenju čovječnosti, pitanju o Bogu, o smislu svijeta, odgovornosti za svijet, toleranciji, čovjekovoj slobodi..., tada vjeronauk kao predmet uvelike pridonosi izgrađivanju i sudjelovanju onih vrijednosti o kojima govori svaki školski sustav. Zbog toga je potrebno da, osim dijaloga teologije s drugim znanostima, vjeronauk kao predmet povede dijalog s drugim školskim predmetima.⁴⁵ Ne bi se išlo za tim da se cjelokupna svakodnevica škole održava u jednom predmetu koji bi u sebi sadržavao od svakoga po nešto, nego se dijalogom predmeta želi dovesti različite sadržaje

41 O mogućnostima upotrebe različitih umjetničkih sadržaja u vjeronauku kao školskom predmetu ili u župnoj katehezi više u: I. PROCHAZKA, *Die religionspädagogische Problematik des Verhältnisses von bildender Kunst und Religion mit besonderer Berücksichtigung für Religionsunterricht und Katechese der Gegenwart*, Graz 1988; M. GRUBER, *Hilfen zur Bildinterpretation*, u: »Christlich-pädagogische Blätter« 93(1980)2, 78-80; A. STOCK, *Textentfaltungen. Semiotische Experimente mit einer biblischen Geschichte*, Düsseldorf 1978; H. SCHWEBEL – A. MERTIN, *Bilder und ihre Macht. Zum Verhältnis von Kunst und christlicher Religion*, Stuttgart 1989; C. BAHR, *Religiöse Malerei im 20. Jahrhundert am Beispiel der religiösen Bildauffassung im gemalten Werk von Georges Rouault (1871-1958)*, Stuttgart 1996; O. SÖHNGEN, *Theologie der Musik*, Kassel 1967; A. STOCK, *Keine Kunst. Aspekte der Bildtheologie*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1996; *Isti, Zwischen Tempel und Museum. Theologische Kunstkritik. Positionen der Moderne*, Paderborn-München-Wien-Zürich 1991.

42 *Pismo pape Ivana Pavla II. umjetnicima*, Glas Koncila, Zagreb 1999.

43 *Isto*, br. 10, str. 23.

44 ZAJEDNIČKA SINODA BISKUPIJA SAVEZNE REPUBLIKE NJEMAČKE, *Vjeronauk u školi*, Zagreb 1995, str. 28.

45 *Usp. Plan i program katoličkog vjeronauka u osnovnoj školi...*, str. 13-14.

je u odnos koji bi učenicima pokazao da su svi sadržaji dio jednoga života. Jer, zbog vjernosti čovjeku, ne smije se isključiti nijedan dio stvarnosti koja čovjeka čini onim što on jest. Danas u modernoj religijskoj pedagogiji postoje različiti pokušaji ovakve korelacije.

4. ZAKLJUČAK

Kako je tema ovog članka »vjernost Bogu i vjernost čovjeku u dinamici Utjelovljenja«, evo jednog glazbenog primjera koji pokazuje kako je glazbenik doživio misterij Utjelovljenja.⁴⁶ Ovim se primjerom želi praktično pokazati ostvarenje dijaloga teologije i glazbene umjetnosti kao znanosti na jednom nižem području, dakle u vjerskom odgoju u nastavnom procesu (u školi ili u župi) gdje se dodiruju predmeti glazbenog i vjerskog odgoja. Glazba je u ovom slučaju govor čovjeka o vjerskoj istini Utjelovljenja, ona istovremeno pokazuje i govori o iskustvu Utjelovljenja u životu čovjeka i to na način koji čovjek može razumjeti.

Credo Nelsonove Mise Haydn započinje, nakon uvodnog instrumentalnog dijela, u obliku kanona, u kojem sopran i tenor unisono počinju temu, a preuzimaju, jedan takt kasnije, alt i bas. Kanon se provlači u prvom dijelu Vjerovanja do »descendit de coelis«,

gdje kod posljednjeg ponavljanja ovog tekstualnog retka nadolazi homofona rečenica s visokom harmoničnom gustoćom. Jednom silazećom kadencom, gdje najvažniji glasovi u homofonoj rečenici (sopran i bas) izvršuju jasni pokret na niže, Haydn privodi kraju ovaj dio. Na taj način Haydn dojmljivo opisuje silazak Sina Božjega među ljude. On prihvaća od početka Credo do »descendit« simbol koji se nalazi, rekli bismo, iza kulisa njegove glazbe. Time što u prvom dijelu izabire kanon kao rečeničnu tehniku koja je starija od homofonog načina pisanja, nastaje slikoviti kontrast: polifonijom je izraženo stvaranje prije Utjelovljenja Isusa Krista, a inkarnacijom započinje novo, prodire nova era, novo doba koje je prikazano homofonijom. S tim u svezi pridaje se novo značenje i harmoničnoj pokretljivosti koja za svaki novi tekstualni slog stvara novu harmoniju: unatoč silasku Boga, koji je predstavljen kao negativni razvoj, jer se sve završava u križu i smrti, započinje, iz kuta čovjeka, pozitivno događanje. Božji silazak čovjeku znači priznanje dostojanstva ljudskoj osobi, koja u konačnici prima i dar otkupljenja.⁴⁷

⁴⁶ J. HAYDN, *Nelson Mass* (Coronation mass), Missa in angustiis in D Minor

⁴⁷ Ch. PREIHS, *isto*, str. 67-68.